Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi
2025, 8:2, 130-146
Derleme Makalesi

Turkish Journal of Landscape Research
2025, 8:2, 130-146
Review Article

ESKİ TÜRKLERDEN GÜNÜMÜZE DOĞA KORUMA ANLAYIŞI VE KÜLTÜRÜ

Nergiz Belen*, Öner Demirel[2]

*Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara, Türkiye.

nergizbelen80@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0610-3898

[2]Kırıkkale Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Kırıkkale, Türkiye.

demirel@kku.edu.tr, ORCID: 0009-0007-2979-8780

Özet

İnsanlık, varoluşundan bu yana doğayla uyum içinde bir yaşam sürme çabasındadır. Özellikle Doğulu toplumlar, kendilerini doğanın bir parçası olarak görmüş ve yaşam biçimlerini buna göre şekillendirmişlerdir. Türkler ise hem inançları hem de göçebe yaşam tarzlarının etkisiyle doğayla daha derin bir uyum sergilemişlerdir. Ancak 18. yüzyıldaki Sanayi Devrimi sonrası, nüfus artışı, kentleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte doğal kaynakların yoğun kullanımı, artan çevre sorunlarını beraberinde getirmiştir. Günümüzde dünya genelinde yaşanan tür kayıpları ve ekosistem daralmaları, doğal yaşam alanlarının korunması ve artırılmasına yönelik onarıcı çalışmalara hız kazandırmıştır. Bu makalede, Türklerin geçmişten günümüze doğaya ve doğal varlıklara olan saygıları ile ormanlara yönelik korumacı yaklaşımları tarihsel bir perspektifle ele alınmaktadır. Cumhuriyet öncesi koruma anlayışlarından, günümüzdeki doğa koruma çabalarına ve korunan alan formlarının oluşturulmasına yönelik yasal ve yönetsel boyutlara değinilerek, yapılması gereken konular üzerine öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Doğa, koruma, korunan alanlar, türk ve osmanlı tarihi, doğa tarihi.*

APPROACHES TO NATURE CONSERVATION IN TURKS: HISTORICAL PROCESS AND CURRENT EFFORTS

Abstract

Since their existence, humanity has strived to live in harmony with nature. Eastern societies have regarded themselves as an integral part of nature, shaping their lifestyles accordingly. Turks, influenced by both their beliefs and nomadic way of life, have demonstrated an even deeper harmony with nature. However, following the 18th-century Industrial Revolution, increased population, urbanization, and technological advancements, coupled with intensive use of natural resources, have led to escalating environmental problems. Today, global biodiversity loss and ecosystem contractions have accelerated restorative efforts aimed at protecting and expanding natural habitats. This article examines the respect of Turks towards nature and natural assets, as well as their protective approaches to forests, from a historical perspective. It addresses pre-Republican conservation understandings, current nature conservation endeavors, and the legal and administrative dimensions involved in establishing protected area forms, offering recommendations on necessary actions.

Keywords: *Nature, Conservation, Protected Areas, Turkish and Ottoman History, Natural History.*

Received (Geliş tarihi): 09.07.2025, **Accepted** (Kabul tarihi): 18.10.2025 *Corresponding author (İletişim yazarı: nergizbelen80@gmail.com)
Citation (Atıf): Belen,N.,Demirel,Ö., 2025. Eski Türklerden Günümüze Doğa Koruma Anlayışı ve Kültürü. Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi, 8 (2): 130-146. **DOI:** https://doi.org/ 10.51552/peyad.1736572

1. GİRİŞ

"Doğa" terimi, çok engin bir fiziksel mekân organizasyonu, "Doğal Peyzaj" ise doğal yasaların oluşturduğu bir sentez ve çeşitli objelerin bir arada uyumlu bir biçimde var olduğu bağlantılar serisidir (Demirel, 2005). Oluşumu, değişmesi ve gelişmesi, insanoğlunun herhangi bir bilinç etkinliğini gerektirmeyen bir yaşama alanı olarak tanımlandığında "doğa"nın, yalnızca kırsal anlamına gelmediği; herhangi bir durum ya da nesne olmadığı ve insan etkinliklerinden bağımsız bir sürekliliği yansıttığı gerçeği daha kolay kavranabilecektir (KIRÇEV, 2000).

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre "doğa": Kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların hepsi; tabiat, natür; İnsan eliyle büyük değişikliğe uğramamış, doğal yapısını koruyan çevre; tabiat" (Anonim, 2025) olarak ifade edilmektedir.

İnsanoğlu da parçası olduğu "doğa"yı değişik amaçlarla koruma çabası içinde olmuştur. "Doğayı koruma" olgusu ise, insan ruhunda var olan koruma duygusunun bilinçli bir düşünce biçiminde ortaya çıkışı olarak tanımlanmaktadır (İnal, 1949).

Bu çalışma, Türklerin doğa koruma kavramına derinlemesine bir bakış açısı sunarak kronolojik geçmiş içerisinde doğa koruma kavramının gelişimine dair inceleme sunacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde İslamiyet'ten önce Doğa sevgisi ve koruması, İslamiyet'ten sonra doğa sevgisi, Osmanlı Döneminde doğa koruma anlayışı ve Türkiye Cumhuriyeti doğa koruma çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, doğa koruma anlayışı ve kültürünün Türklerin varoluşundan günümüze kadarki evrimini incelemektedir. Özellikle son dönemde artan orman yangınları gibi çevresel felaketler, doğanın öneminin yeniden vurgulanması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, çalışmanın temel materyalini içinde yaşadığımız doğal çevre oluşturmaktadır.

Araştırmanın yöntemi, literatür taraması ve yasal mevzuatların incelenmesi temeline dayanmaktadır. Bu kapsamda, konuyla ilgili mevcut yazılı kaynaklar (bilimsel makaleler, kitaplar, tezler, resmî belgeler vb.) detaylı bir şekilde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular sentezlenerek bu çalışmada sunulmuştur. Bu yaklaşım, Türk toplumunun doğaya atfettiği değer ve saygının tarihi süreçteki sürekliliğini ve değişimini bilimsel bir zeminde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. İslamiyet Öncesi Koruma Yaklaşımları

Tabiat yüce Allah'ın şaheseridir ve Türkler, tabiatın en sevgili çocuklarıdır. Bu nedenle tabiat, eski Türklerde bütünüyle kutsal özellikler taşıyan bir kavramdı ve inanç sistemlerinde büyük önem taşıyordu. Türk'ün doğaya karşı olumlu tutumu, dağları, taşları, gökyüzünü, ırmakları, ormanları ve doğadaki çeşitli canlıları tanrılaştırmasında görülür. Orijinal mitolojik düşüncesinde, ilahi niteliklerini tabiat olayları aracılığıyla dile getirmesi, kendisini sürekli olarak tabiatta ve tabiattaki çeşitli varlıklarda görmesi, şaşırtıcı bir sistem oluşturmaktadır. Türk, bu harikayı çeşitli biçimlerde tasvir ederek inanç dünyasında Tanrı'ya ibadet kültünün ilahi bir ahengini yaratmaktadır (Kurbanov, 2025).

Totemizm'den başlamak suretiyle Animizm, Naturizm, Şamanizm gibi Türkler tarafından benimsenmiş olan dinlerde, tanrı olarak tanınmış varlık, hep doğa ve doğal varlıklar (dağ, kaya, su, ırmak, ağaç, ot, hayvan veya kuş) olmuştur. Türk mitolojisinde (Sümerlerin Gılgamış Destanı, Oğuz Destanı, Göktürklerin Ergenekon Destanı) ağaç ve ormanın büyük bir yeri vardır (İnal, 1949). Tarihin çeşitli dönemlerinde eski Türklerde de totemizm inancı vardı. Totemizm, insan ile hayvan veya bitki arasında metafizik bir bağ olduğunu kabul eden bir düşünce ve davranış sistemiydi. Oğuz destanında hakanın gökyüzünden ormana indiği bir parça vardır. Gökyüzü ilahiliğin sembolüdür, orman (ağaç) ise hem göğe yükselen canlılığın hem de yeryüzündeki varoluşun derin köklerinin sembolüdür. Bu anlamda ağaç birçok halk için yaşamın, varoluşun ve büyümenin sembolüdür. Türk mitolojik düşüncesinde üç noktanın birlik içinde yansıdığı anlaşılıyor: Birincisi, köke bağlılık (ağaç sembolünde), ikincisi, soya bağlılık (yine ağaçla sembolize edilen, köke dayalı bir yaşam kuralı), üçüncüsü, dünyevilik (dünyanın rengi açık mavidir ve ağaç kökleriyle ona nüfuz eder). Bununla birlikte, köklerimize olan bilinçaltı bağlılığımız, bir halk olarak varoluş felsefemiz ve dünyayla olan ilişkimiz bir bütündür (Kurbanov, 2025).

Türk topluluklarının Şamanizm inancını benimsemesiyle birlikte, doğaya atfedilen kutsiyetler bu inanç sistemi etrafında şekillenmeye başlamıştır. Şamanist kozmolojiye göre, evrendeki her varlık bir ruha sahiptir. Bu anlayış doğrultusunda, dağlar, göller ve ırmaklar gibi doğal unsurlar, bu dine inananlar tarafından "yer-su" olarak adlandırılmış ve canlı varlıklar olarak kabul edilmiştir. Bu inanç sisteminde, yer-su olarak tanımlanan bu mekânların insan duygularıyla kavranabileceği gibi, insanın da bu bütünün ayrılmaz bir parçası olduğu düşünülmüştür. Bu durum, Türk kültüründe doğa ile insan arasındaki ilişkinin sadece fiziksel bir etkileşimden öte, derin bir ruhsal ve ontolojik bağ içerdiğini göstermektedir (Türkmen ve Saylam, 2023).

Türkler, doğada bir tür gizli kuvvetlerin bulunduğuna inanıyorlardı. Dağların tepelerin, kayaların, vadilerin, ırmak, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, göl, deniz, demir, kılıç gibi varlıkların da ruhlarının olduğunu kabul ediyorlardı. Eski Türkler doğa ve doğaüstü güçlere tapmıyorlar, onlara saygı gösteriyorlardı. Hayvanlar, göğün altında insanla aynı düzlemdedir. Aynı haklara sahip olduğu gibi insanla aynı toplumsal yaşama sahiptir. Kuşlar, Tanrının habercileri olarak görülmüş; ruhu sembolleştirmede kullanılmıştır. Hayvanlarla insanlar bütünleşerek evren tasavvuruna dönüşmüştür. İnsan yeryüzündeki tek hâkim canlı varlık değildir. Çevresiyle uyumlu ve sorumludur (Taşağıl vd., 2020).

Türkler ilk tarih sahnesinde çıktıkları zamandan itibaren doğa ile özdeşleşmişler ve kendilerinin türeyişini "kurt" ile ilişkilendirmişlerdir. Bu hikayeler, "*Dede Korkut Efsaneleri"* olarak günümüze kadar ulaşmıştır (Kalafat, 2012). Türk türeyiş efsanelerinde kurt, kutsal bir varlık olarak geçmektedir (Eliyarlı, 2004). Göktürk Hun İmparatorluğunda "tabiat ana" kavramı doğayı hem yaşam kaynağı hem de öğretmen olarak görmektedir. Eski Türk toplumlarında, doğa kutsal bir varlık olarak görülmüş ve ona saygı duyulmuştur. Ormanlar, dağlar, nehirler ve diğer doğal unsurlar, Tanrı'nın birer emaneti olarak kabul edilir ve zarar verilmemesi gerektiği düşünülürdü. Bu nedenle, avlanma, ağaç kesme veya tarım gibi faaliyetler belirli kurallara ve ritüellere bağlı olarak yapılırdı. Gereksiz yere doğaya zarar vermek büyük bir saygısızlık olarak kabul edilirdi (Eroğlu ve Kılıç, 2005).

Tarihi açıdan Türk düşünce hayatı incelendiğinde her devirde mutlaka çevre ve çevrenin korunmasına dikkat çekilmiştir. Adı konulmasa bile etik değerlerin yaşandığı ve yaşatılmasına özel önem gösterildiğini görebiliriz. Bu konu özellikle yöneticiler ve toplumu yönlendirenler tarafından öylesine benimsetilmiştir ki toplumsal bir yapılanma ile çevre etiği ve ahlakı bilinçaltına işlemiş ve Türkler doğayı koruma açısından özel olarak yetiştirilmişlerdir diyebiliriz. Örneğin Korkut Ata ya da Dede Korkut olarak bilinen atalara atası ağaç ve çevre konularında yüzyıllar öncesinden söyledikleri dikkat çekicidir. Ağaç Türk kültüründe ve inanç sisteminde Gök Tanrı'ya ulaşmanın bir sembolü idi. Hatta içeriği ve ağacın şekli değişse bile bazı ağaçlara dilek için bez parçaları bağlanması İslam öncesi Türk geleneğinin bozularak günümüze gelen bir şekli olarak değerlendirilebilir. Yine Gök Tanrı inancında çevrenin korunması bakımından halkın uyarılması dikkat çekicidir. Akarsuların ve derelerin kesinlikle kirletilmemesi gerektiği ve çevrenin korunması prensiplerinin ad konulmadan uygulanması aslında çevre etiğinin Türklere İslam öncesinden var olduğunu göstermektedir. Çünkü çevre koruma ve duyarlılığının aynı zamanda tanrısal bir özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Mesela Hıdırellez şenliklerinde Hızır (AS)'nin yeryüzüne indiğinde dilekleri kabul edeceği inancı ile insanlarımız dileklerini ya akarsuya ya da gül ağacının dibine gömerlerdi. Aslında burada verilmek istenen suyunuzu, toprağınızı ve ağaçlarını koruyun demektir. Türk kültürü gereği bütün yıl av yapmaktan kaçınılmıştır.

Emîr Timur tarafından Semerkand'da meydana getirilen bahçeler, Timur döneminde bir bahçe kültürünün oluşmasına imkân sağlamıştır. Timur, Semerkand'ı 2-3 km. genişliğindeki yeşil bir kuşakla kuşatarak, buraya hayvanlar ve kuşlar getirtmiştir (Koçak, 2024; İnal, 1949).

Türk toplumu, Orta Asya bozkırında göçebe hayat sürmesi nedeniyle doğa ile hep içiçe olmuş ve doğal kaynaklar onun yaşaması, beslenmesi ve korunması için önemli olmuştur. Bu nedenle daha doğaya dönük bir kültür ve anlayışa hâkim olmuştur. Gök tanrı, gök tengri ve Kamlık dinleri de doğa temelleri dinler olması nedeniyle doğa her zaman önemli bir etken olmuştur (Gömeç, 1998).

Göktürk ve Uygur dönemlerinden itibaren tüm Türk toplulukları tarafından Ötüken ormanları kutsal kabul edilmiştir. Bu kadim topluluklar için orman, hem güvenli bir sığınak hem de temel ihtiyaçların karşılandığı manevi bir mekân niteliği taşımıştır. Ormanların hemen her kültürde birer kült objesi olarak değerlendirilmesi, belirli ağaçlara da kutsiyet atfedilmesine yol açmıştır. Ağaç, farklı medeniyetlerin destanlarında ve

anlatılarında "Dünya Ağacı" veya "Hayat Ağacı" gibi kavramlarla yer almıştır. Türk mitolojisi, kültürü, kozmogonisi (yaratılış bilimi) ve kozmolojisinde (evren bilimi) ağaç merkezi bir öneme sahiptir. Özellikle Erlik Han'ın hüküm sürdüğü yeraltı dünyası, evren ve zaman algısı ile tanrıya sunulan kurban törenlerinde gerçekleştirilen ruhani yolculuklarda ağaç vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bu nedenle, ilk yaratılışta var olduğuna inanılan su iyesinden sonra Türk mitolojisinin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Oğuz Kağan'ın eşinin bir ağaç kabuğundan doğduğuna dair inanç, ağaç motifinin Türk mitolojilerinde, destanlarında ve inançlarında sıkça karşımıza çıkmasının temel nedenlerinden biridir (Türkmen ve Saylam, 2023).

Güneş, ay, yıldız, gök gürültüsü, şimşek gibi gökyüzü unsurları ya da onlardan inen unsurlara saygı gösterirlerdi. Sadece Orhun Yazıtlarında bir yerde tanrıçadan söz etmişlerdir (Kül Tegin Yazıtı, Doğu, Tonyukuk, 38). Tanrıçanın adı "**Umay"** idi (Taşağıl vd., 2020). Türk mitoloji unsurlarından olan Umay'a, hem insan hem de hayvan yavrularının koruyucu tanrıçası olarak inanılmıştır. Eski Türk inanışında doğa ve insan bir bütündür ve ruh kavramı yalnızca insana mahsus kalmamıştır. En önemli sembollerden birisi "Ağaç"tır. Tanrı ile iletişim kurma, yaşam kaynağı ve dünyanın ekseni olma görevlerini üstlenmiştir. *Kozmik Ağaç* veya *Hayat Ağacı* olarak karşımıza çıkan bu ağaca tanrısal özellikler atfedilmiş, ölümsüzlüğü, bilgeliği simgelemiştir. Türk mitolojisine göre evren üç katmandan oluşmuş ve bu üç katmanı kozmik ağaç birbirine bağlamaktadır. Ağacın kökleri yeraltı dünyasını temsil ederken, gövdesi insanların bulunduğu orta dünyayı, dalları ise doğaüstü varlıkların yaşadığı yeri temsil etmektedir. Kozmik Ağaç, en sık yaradılış mitlerinde karşımıza çıkmaktadır. İnanışa göre dokuz ayrı daldan dokuz ayrı insan türemiş ve her biri bir boyu oluşturmuştur. Yine inanışa göre kozmik ağacın beşinci katı oluşturan kısmında çift başlı bir kartal yaşamaktadır.

Eski Türkler için ağaç kavramı Kozmik Ağaç ile sınırlı kalmamaktadır. Özellikle üzerine yıldırım düşen ağaçlar uğurlu bir işaret olarak görülmüştür. Bu uğurlu işaretin anlamı, Kozmik Ağacın tepesinde oturan çift başlı kartal tarafından tanrının isteği ile yollandığının düşünülmesidir. Bundan olacak ki üzerine yıldırım düşmüş ağaçtan bir parça almak ve saklamak döneminde oldukça normal bir davranıştır. Uygurlar döneminde, yıldırım düşen ağacın etrafına fazla yaklaşmamak koşulu ile atları ile etrafında dönerler, kurban keserler ve çeşitli kutlamalar yapılırdı.

Hayat ağacının Ötüken ormanlarında olduğuna dair bir inanış söz konusudur. Bu durum ormanları da en az ağaçlar kadar önemli kılmaktadır. Ötüken ormanları belli dönemlerde kutsal kabul edilmiş ve ondan uzaklaşmanın halka şanssızlık getireceğine inanılmıştır. Her unsurun bir koruyucu ruhu olduğu gibi ormanın da koruyucu ruhu bulunmaktadır. Sibirya bölgesindeki Türk toplulukları orman ruhunu ak saçlı heybetli bir yaşlı adam olarak tasvir etmişlerdir. Bu ruhun zaman zaman ağlama veya kahkaha seslerinin ormanda gezindiğine inanılmıştır. Karakaslar ise bu ruhu, onlara kıymetli hayvanlar, kürkler veren iyi bir ruh olarak tasvir etmiş ve bu ruh için kansız kurban olarak ateşe bir miktar yağ dökmüşlerdir. Ayrıca eski Türklerde henüz olgunluğa ermemiş bitkilerin kesilmesi yasaklanmıştır. Büyümesi uzun süren kayın ağaçların kesilmesinin uğursuzluk getireceğine inanılmıştır. Kayın ağacına olan ilgi bununla sınırlı değildir. Umay ile Ülgen tarafından indirildiği düşünüldüğü için ayinler genelde kayın ağacının altında yapılırdı.

İslam öncesi dönemde, Şamanist inancın Türk toplumları üzerindeki yoğun etkisi, doğaya yüklenen değerin işlevsel faydadan ziyade, doğanın özsel kıymetine dayanmasına yol açmıştır. Bu dönemde, canlı ya da cansız her varlığın bir ruha sahip olduğuna ve bu ruhlara karşı sergilenecek acımasız davranışların insanlıktan hesap sorulmasına neden olacağına inanılmıştır. Bu inanç, Türklerin manevi yapılanmasını şekillendiren ve onları belirli davranışsal normlara yönlendiren temel bir referans noktası olmuştur.

Doğa, bu anlayışta bir bütünlük kavramı içerisinde değerlendirilmiş ve insanlar ile Tanrı arasındaki bağı sağlayan bir aracı olarak görülmüştür. Dolayısıyla, doğanın korunması gerektiğine ve bu korumanın sürdürülmesiyle Tanrı ile olan bağın kopmayacağına dair bir inanç sistemi gelişmiştir. Bu durum, o dönemin kendiliğinden gelişen etik değerler bütününü oluşturmuştur. İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu düşünce, içeriksel bir dönüşüme uğramış; doğadaki her şeyin Allah'ı zikrettiği ve bu nedenle korunmaları gerektiği fikri yerleşmeye başlamıştır. Böylece, daha önce var olan doğa koruma anlayışı daha da güçlenmiş ve doğanın bir emanet olduğu, emanete hıyanet edilmemesi gerektiği fikri pekişmiştir.

Doğa ile İlişkilendirilen İnançlar ve Pratikler

İslam öncesi Türk kültüründe doğa ile kurulan derin ilişkinin somut örnekleri çeşitli inanç ve pratiklerde kendini göstermiştir:

Hayvanlara Atfedilen Kutsiyetler: Yenisey Türkleri sincabın kürk rengindeki değişimi baharın gelişiyle ilişkilendirirken, Hunlar kuşu yol gösterici ve uğurlu kabul etmiştir. Bulgar Türkleri köpek ulumasını bereket ve bolluk habercisi olarak yorumlamıştır. Kurt, Eski Türklerde bağımsızlık ve özgürlüğün kutsal bir simgesi olmuştur. Yakutlarda ise guguk kuşu ölümü, dağ tavuğu yağmuru, tavşan ise kuraklığı haber veren hayvanlar olarak görülmüştür.

Ağaç Kültü ve Sembolizmi: Eski Türkler, yaşlı ve ulu bir ağacın yanından geçerken saygılarını göstermek amacıyla diz çökmüş ve el bağlamışlardır. Anadolu'da ağaç kültünün kalıntıları günümüzde de varlığını sürdürmektedir; örneğin, Adana Dörtyol'daki Cennet Ana ağacı hasta çocuklara öptürülürken, Tahtacı kadınlar kısırlıktan kurtulmak için ulu ağaçlara sarılmaktadır. Yörük boylarında kutsal sayılan ağacın altında yere uzanmaktan kaçınılmıştır. Eski Türk inancına göre ulu ağaç, toprağın derinliklerine uzanan kökleri ve göğe erişen dallarıyla gücün ve sonsuzluğun sembolüdür.

12 Hayvanlı Takvim ve Mevsim Algısı: Ünlü 12 Hayvanlı Takvim, her ayı bir hayvanla ilişkilendirmiştir. Anadolu Yörüklerinin kullandığı takvim, hayvanların yaşam düzenine göre şekillenmiştir. Örneğin, 20 Temmuz ile 1 Eylül arası "Eşme Ayı" olarak adlandırılır ve hayvanların gündüz gölgede uyuyup gece otladığı dönemi ifade eder. Bunu, aralık ayına kadar süren "Kara Yatak Ayı" (hayvanların gündüz otlayıp gece uyuduğu dönem) ve Mart'a kadar süren "Çardak Ayı" (hayvanların ahırda tutulduğu dönem) izler, ardından "Göç Ayı" gelir.

Dünya Görüşü

Doğayla kurulan bu yakın ilişki ve ona gösterilen uyum, Türklere günümüze dek uzanan, barışçı ve eşitlikçi; adalete, söze, dürüstlüğe ve insana önem veren bir dünya görüşü kazandırmıştır. Yaşam hakkı kutsal kabul edilmiş ve insanla sınırlı kalmamış; hayvanlar ve hatta bitkilerle olan ilişkilerde dahi onların yaşam hakkına saygı duyulan adeta bir sözleşme yapılmıştır.

Av (hayvana karşı verilen savaş) dahi, insanlar arasındaki savaş gibi belirli kurallara tabi tutulmuştur. Gereksiz hayvan öldürülmez, aşırı kan akıtılmaz ve hayvanın kemiği kırılmazdı. Aynı kurallar askeri savaşlarda da geçerliydi; Eski Türklerde toplu öldürme, işkence ve soykırım bulunmamaktaydı. Savaş, boyun veya kavmin varlığını sürdürmek için başvurulan ve zorunlu kalmadıkça girişilmeyen bir eylem olarak görülmüştür. Barışı korumak esas kabul edilmiş, haksız savaş topluma karşı işlenmiş bir suç sayılmıştır. Eski Türk inancında, Türklerin Tanrısı barış ve dostluğun Tanrısıydı. Toplum düzenini ifade eden "İL" sözcüğü aynı zamanda barış anlamına da gelmekteydi. Savaşa girmemek için sonuna dek sabır gösterilir, ancak girildiğinde büyük bir atılganlıkla savaşılırdı.

Türk Mitolojisinde Yaratılış ve Tanrı Anlayışı

Orhun Abideleri'nde yer alan Kül Tigin Yazıtı'ndaki "Üstte mavi gök, altta yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğulları yaratılmış" ifadesi, Türklerin yaratılış mitolojisine dair önemli ipuçları sunar. Gök Tanrı inancına sahip Türklerin "Kök Tengri" olarak adlandırdıkları Tanrı anlayışına göre, varlıkların oluşum sürecinde ilk olarak gökyüzü, sonrasında yeryüzü ve ardından insan meydana gelmiştir.

Türk mitolojisinde geçen ilk varlıklardan Ülgen, üst dünyanın hâkimi ve iyiliğin iyesidir. Orta dünya insanların ve diğer canlıların dünyasını temsil ederken, alt dünya Erlik'in hâkimiyetindedir ve kötülüğün iyesidir. Dünyanın başlangıcında sadece bu iki kardeş, Ülgen ve Erlik vardır. Bu anlatı, insan ve doğanın tanrısal varlıklar olarak bir araya getirildiğini ve birbirleriyle bağdaştığını göstermektedir.

İslamiyet öncesi inanç sistemlerinde birçok varlığa saygı duyma ve ritüel gereksinimi duyulmuşken, İslamiyet'in Allah'ın birliğini vurgulaması, önceki pratikleri reddetmekle birlikte Türklerin en eski inanç sistemi olan Gök Tanrı inancı ile ortak bir noktada buluşan düşünce yapısına sahiptir (Taşer, 2022).

3.2. İslamiyet Sonrası Koruma Yaklaşımları

Türk-İslam kültüründe ise çevre ve çevre etiği kavramları biraz daha somutlaşmaya başlamıştır. Kuralları ve uyarıları olan yazılı hale gelmeye başlamıştır. Usul-ü Hikmeti Terbiye (Doğa Felsefesine Giriş) kitabı bu

konuda verilebilecek çok güzel bir kaynak niteliğindedir (http://www.ilkeliyazilar.com/?Syf=22&Mkl=1007085).

Türkler, İslam dini ile tanışmalarından kısa bir sürede toplu olarak İslam dinine geçmişlerdir. İslam dini, doğayı "Allah'ın insanlığa sunduğu bir nimet" olarak gördüğü için doğanın sadece insan için var olması gerektiği düşüncesinin ötesinde doğanın kendisi içinde bir değer olduğunu vurgular. Doğada var olan canlı ya da cansız olarak tanımlanan her şeyin anlamı olduğu ve bu anlamın bilinmesinin hayatın bilinmesi bakımından gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Bu düşünce ile insanoğlunun doğaya sahip olma ve ona hükmetme düşüncesi Türklerde hiçbir zaman olmamıştır. Aksine doğa ile birlikte yaşama ve doğa ile birlikte var olma düşüncesi hâkim olmuştur (http://www.ilkeliyazilar.com/?Syf=22&Mkl=1007085).

- Kur'an, inananlara, her şeyin bir ölçüye göre yaratıldığını ve dengenin bozulmamasını emrederken, Müslümanlara, yalnız Allah'a değil, aynı zamanda içerisinde yaşadığı toplum ve fizikî çevreye karşı da sorumluluk yüklemiştir. Yine, insana sayısız nimet verildiği ve israf etmeden bu nimetten faydalanması gerektiği bildirilmiştir. (İbrahim Suresi, Abese Suresi)
- "Göğü Allah yükseltti ve mizanı O koydu, sakın dengeyi bozmayınız!" buyurur. (Rahmân süresi, 7-8)
- "Kıyamet kopuyor olsa ve birinizin elinde bir fidan bulunsa, kıyamet kopmadan onu dikebilirse bunu hemen yapsın!" Hz. Muhammed (sav), (Ahmed, III, 191, 183)
- Peygamber (s.a.v) Efendimiz şöyle buyurmuştur; «Bir kimse ağaç diker de o ağacın meyvesinden bir insan veya Allah'ın mahlûkâtından herhangi bir varlık yerse bu, o ağacı diken kimse için sadaka olur. »" Hz. Muhammed (sav), (Ahmed, VI, 444. Bkz. Müslim, Müsâkât, 7).

Osmanlı İmparatorluğu zamanında sultanlar, İstanbul'u korular, parklar ve çiçek bahçeleriyle donatmışlardır. Fatih Sultan MEHMET, ***"Ormanlarından bir dal kesenin başını keserim"*** diyerek doğa sevgisini ortaya koymuş ve Haliç yamaçlarında hayvan otlatılmasını yasaklamıştır. Pek çok ağaç ve bitki türü Anadolu'dan Avrupa'ya gittiği 17. ve 18. yüzyılda, özellikle İstanbul'da ***"Lale Devri"*** ile artan çiçek sevgisiyle parklar ve bahçeler oluşturulmuş ve ormanlık alanlar ile korulukların ayrımı ve düzenlemeleri yapılmıştır (Bayer, 1966).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Çevre Anlayışı ve Koruma Pratikleri

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu kentlerinde, halkın kullanımına yönelik kamusal açık ve yeşil alanlar oluşturulmuştur. Bu alanlar; korular, bostanlar, mesire alanları ve çamlıklar gibi çeşitli biçimlerde olup, dönemin sosyal ve kültürel yaşamının merkezini teşkil etmiştir. Geleneksel Açık ve Yeşil Alanlar olarak tanımlanan bu mekânlar, Anadolu Türk Kültürü'nün özelliklerini yansıtan rekreasyonel etkinliklere imkân tanımıştır. Osmanlı döneminde "yeşil alan" kavramı, genellikle tasarlanmamış doğal yeşil alanları ve açık sahaları ifade etmekteydi (Erdoğan ve Sönmez 2023). Ormanlar, korular, bahçeler ve ağaçlık bölgeler mülkiyet altına alınarak kişiler aracılığıyla korunmaları sağlanmıştır (Koç, 1999).

Osmanlı Devleti'nde doğa koruma, belirli kanun ve nizamnamelerle güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda, vakıflar önemli bir rol oynamış, merkezi yönetim ferman ve kanunlarla, şehir yönetimleri muhtesip denetimleriyle ve vakıflar da hizmet alanları vasıtasıyla çevre problemlerinin olumsuz etkilerini gidermeye ve yaşanılabilir bir dünya inşa etmeye çalışmışlardır (Yörük, 2016).

Osmanlı Dönemi Çevre Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları

Osmanlı dönemindeki başlıca çevre sorunları arasında temiz su temini ve su kaynaklarının muhafazası, mekânların temizliği ve korunması, muhtaç hayvanların bakımı, atık yönetimi (ölü/kesilen hayvan ve insan atıkları), salgın hastalıklara karşı tedbirler gibi hususlar yer almaktaydı. Bu sorunların çözümünde merkezi yönetim (ferman ve kanunlar), şehir yönetimleri (muhtesip denetimleri) ve vakıflar (hizmet alanları) iş birliği içinde hareket etmişlerdir.

Vakıflar, çevre sorunlarına doğrudan veya dolaylı yoldan hizmet etmişlerdir. Doğrudan çevre sorunlarına yönelik vakıflar su, su kuyusu, suyolu, çeşme, sarnıç, şadırvan inşası/bakımı, nehir taşkınları ve temizliği, bataklıkların ıslahı ve muhtaç hayvanların bakımı gibi amaçlarla kurulmuştur. Dolaylı çevre vakıfları ise bağ, bahçe, koruluk, zeytinlik, ormanlık gibi alanların vakıf gelir kalemi olarak yazıldığı binlerce örneği içermektedir. Ülke genelinde doğrudan çevre sorunlarına odaklanan vakıf sayısı nispeten düşükken, dolaylı olarak çevreye hizmet eden bu tür gelir kalemli vakıflar oldukça yaygındır.

Osmanlı Toplumunda Çevre Bilinci ve Hayvan Sevgisi

Osmanlı toplumunda çevre anlayışı, doğal çevreyi ve hayvanları insandan soyutlamamış, aksine tüm unsurların ahenk ve uyumuyla bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, Sultan Ahmet'in kendi imaretinde kuşlar için kule inşa ettirip artan yemekleri buraya döktürmesi, Kili Nazırı Mustafa Ağa'nın mahalledeki köpeklere ekmek verilmesini sağlaması ve Abdullah oğlu Mürselli Hacı İbrahim Ağa'nın leylekler için vakıf kurması gibi örnekler dikkat çekicidir. Zayıf hayvanlara gıda ve su temini, kedilere ciğer verilmesi, cami avlusundaki kuşların yemlenmesi, kedi ve köpeklerin bakımı gibi maddelerin çeşitli vakfiyelerde yer alması, Osmanlı insanının çevreye ve hayvanlara yönelik düşünce yapısını ortaya koymaktadır. Ünlü Fransız şair Lamartine'in "Müslümanlar canlı ve cansız mahlûkatın hepsiyle iyi geçinirler: Ağaçlara, kuşlara, köpeklere, velhasıl Allah'ın yarattığı her şeye hürmet ederler" ifadesi, bu gerçeği doğrulamaktadır.

Nehir taşkınlarının yol açtığı zararları önlemek ve sulanabilir tarım alanlarını artırmak amacıyla da vakıflar kurulmuştur. Örneğin, Sultan II. Bayezid'in 1496 yılında Amasya'da kurduğu vakıf, köprülerin selden temizlenmesini amaçlamıştır. XVI. yüzyıl sonlarında Sadrazam Mehmed Paşa ve Feridun Ahmed Bey'in Sakarya Nehri'nin taşkınlarını önlemeye yönelik projeleri, sulama kanalları inşa ederek âtıl arazileri tarıma kazandırma hedefini taşımıştır. Edirne'deki Çukurbostan mevkiindeki gölün temizlenmesi, Menderes, Karasu, İbrahim (Cebel-i Lübnan), Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin ıslahı gibi projeler de taşkın önleme ve yeni yerleşim/tarım alanları oluşturma bağlamında önemli çevresel müdahalelerdir.

Osmanlı'nın imar ve bayındırlık faaliyetlerinde de çevreci bir bakış açısı gözlemlenir. Sivil mimaride kerpiç ve ahşap gibi geçici malzemeler kullanılırken, dini, hayri ve sosyal amaçlı vakıf eserler kalıcı malzeme olan taştan yapılmıştır. Binalar topoğrafyayı değiştirmeden, tepe ve yamaçlar korunarak inşa edilmiştir. İstanbul'un yedi tepesi, yedi ayrı vakıf külliyesiyle korunmuş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Mimari eserlerin çevre düzenlemesi ve formu, çevreyle uyumlu olacak şekilde tasarlanmış, binalarda yaşayanların stresten uzak ve huzurlu bir yaşam sürmeleri hedeflenmiştir. Örneğin, Sultan II. Bayezid döneminde Edirne'de inşa edilen Dârüşşifa'da, hastaların musiki ile tedavi edildiği, güllük ve bostanlık alanlarda gezdirildiği, güzel kokulu çiçeklerle iyileştirilmeye çalışıldığı kayıtlara geçmiştir (Koç, 2005).

Yasal Düzenlemeler ve Cumhuriyet Dönemi

1870 tarihli Orman Nizamnamesi, Fransız Orman Kanunu temel alınarak hazırlanmakla birlikte, milli ve İslami anlayışlara da yer vermesiyle karma bir metin özelliğini taşımış ve ormanların korunmasını ve düzenlenmesini hedefleyen yasal bir çerçeve sunmuştur (Koç, 2001).

Çevre sorunları genellikle sanayileşmeyle ilişkilendirilse de önceki dönemlerde de insanlığın bu meselelerle karşılaştığı ve bunlarla mücadele ettiği bilinmektedir. Özellikle İslam toplumlarının iman ve amellerini düzenleyen Kur'an ve hadislerdeki evren, doğal çevre ve kaynaklarla ilgili referanslar, Türk toplumunda çevre bilincinin oluşmasını ve yaşam biçimi haline gelmesini sağlamıştır. Kur'an, her şeyin bir ölçüye göre yaratıldığını ve dengenin bozulmamasını emrederken, Müslümanlara yalnızca Allah'a değil, aynı zamanda içinde yaşadığı topluma ve fiziksel çevreye karşı da sorumluluk yüklemiştir (Yörük, 2016).

Osmanlı döneminde vakıflar aracılığıyla yürütülen çevre bilinci ve anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti döneminde daha çok derneklerin ilgi alanına girmiştir. Vakıflar ise eğitim, kültür, yaşatma, sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerinde yoğunlaşmışlardır. Türk Medeni Kanunu'na göre Konya'da kurulan 156 vakıftan yalnızca birkaçının (örneğin Konya İçme Suları Vakfı, Konya Mezarlıklar Vakfı) doğrudan çevre sorunlarıyla ilgili olması bu durumu teyit etmektedir (Yörük, 2016).

Cumhuriyet öncesinde korumaya yönelik birçok yasal düzenleme yürürlüğe konulmasına rağmen, bunların uygulama alanı bulamadığı görülmektedir. Bu yıllarda dikkat çeken gönüllü bir kuruluş, 1912 yılında İstanbul'da Amerikalı Alice Manning ve İngiliz elçisinin eşi Lavther tarafından hayvanları korumak ve topluma çevre eğitimi vermek amacıyla kurulan "Himaye-i Hayvanat Cemiyeti" (Hayvanları Koruma Cemiyeti) olmuştur. Bu cemiyet, Cumhuriyetin ilanı sonrası 1923 yılında hükümetin yardımıyla aynı ad altında İstanbul'da yeniden kurulmuştur (İnal, 1949).

3.3 Cumhuriyet İlanı Sonrası Koruma Yaklaşımları

Kurtuluş savaşı sonrasında Atatürk'ün, Ankara'da bir orman çiftliği kurması, Yalova'yı yeşillendirmesi ve Florya, Salacık ve Selimiye sahillerini ağaçlandırmasıyla başlayan ağaçlandırma çalışmaları, bütün bir yurtta yayılarak genişlemiş ve doğa koruma çalışmalarına ivme kazandırmıştır.

Cumhuriyetin ilanı sonrası doğa koruma konusu ile ilgili ilk oluşum, 5 Kasım 1923 tarihinde kurulan Türkiye Seyyahin Cemiyeti (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu)'dir. Kurumun amacı; gerek karada, gerek denizde ve havada her vasıta ile turizmin geliştirilmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için ülkenin doğal güzelliklerini tanıtmak, bozulmasını engelleyici tedbirler almak ve güzel bahçeler oluşturarak yol kenarı ağaçlandırmalarını teşvik etmeye yönelik çalışmalar üzerinde durulmuştur (Demirel, 2005).

1926 yılında Avukat Emin Durusoy ve arkadaşları tarafından kurulan diğer bir cemiyet ise "Adaları Güzelleştirme Cemiyeti"dir. Amacı, İstanbul adalarını güzelleştirmek ve mevcut olan güzelliği tehlike ve müdahalelerden korumaktır. 1928 yılında "Himaye-i Eşcar (Ağaç Koruma Kurumu) adı altında Ankara'da kurulan diğer bir kurumun hedefi ise, ülkedeki meyvesiz ağaç varlığının arttırılması, ıslahı ve korunmasıdır.

28.10.1933 tarihinde, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ve arkadaşları tarafından kurulan "Dağcılık ve Yürüyüş Kulübü"nün hedefi ise ülkede dağ ve kayak sporlarını ve yürüyüşü teşvik etmek ve dolayısıyla doğayı, gençliğe ve insanlığa tanıtmak ve sevdirmektir (İnal, 1949). Bu gönüllü kuruluşların ülkemizin korunması gereken doğal ve kültürel varlıkları tanıtmaya yönelik çabaları, daha sonraki yıllarda ortaya konacak olan çeşitli yasal düzenlemelere zemin hazırlayacak olması bakımından önemlidir.

Günümüzde koruma kavramı ve bu kavramla ilişkili olarak varlık alanı bulan doğa koruma ve korunan alan kavramları yapılan tanım ve kavramsal içerikleriyle koruma literatürünün de oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. "Doğal" sayılan herhangi bir bireyi veya ortamı "korumak" çeşitli araçları-düzenekleri gerektirmektedir. "Korunmasına" karar verilen birey ya da ortama özel, ayrıcalıklı bir yapının ya da "statünün" kazandırılması ise, bu araçların en yaygın kullanımıdır. Böylece "koruma" amacının daha kolay ve kalıcı bir biçimde gerçekleştirilebileceği umulmaktadır (KIRÇEV, 2000). Kendi anlamı içinde "koruma", kaynak kullanımının temeli olan ya da onu dengeleyen bir felsefe ya da politikadır.

Yeryüzündeki özel habitatlara ve ekosistemlere sahip alanların, peyzaj yapısını korumak ve gelecek nesillere aktarmak amacı ile uygulanan yöntemlerden biri de bu alanların "korunan alan" olarak ilan edilmesidir. Bu doğrultuda pek çok ülke, ulusal değeri ve anlamı olan yerleri "korunan alan" olarak yasal anlamda koruma altına almaktadır.

1935 yılında Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye gelen Prof. Bernhard, ormanların korunması konusunda hazırladığı raporlarla, 1937 yılında ilan edilecek Orman Kanunu'na altyapı hazırlamıştır. 1937 yılında kabul edilen ve aynı yıl yürürlüğe giren ***"3116 sayılı Orman Yasası"***nın 43. maddesi'nde ***"Muhafaza Ormanları"*** kavramına yer verilmesiyle korumaya yönelik yaklaşımların ülkemizde ilk defa yasalarda yer alması böylece somutlaşmıştır. Yine aynı yıl, 13.5.1937 tarihinde yürürlüğe giren ***3167 sayılı "Kara Avcılığı Kanunu"*** ile ülkemizde yaban hayvanlarının korunmasıyla ilgili düzenlemeler ortaya konmuştur. ***Kara Avcılığı Kanunu*** ile canlı doğal kaynak kullanımına bir disiplin getirilmiş, aradan geçen 66 yıl içinde değişen şartlar karşısında 3167 Sayılı Yasa yeniden gözden geçirilerek üzerinde gerekli değişikler yapılmış ve **4915** sayılı ***Kara Avcılığı Kanunu***, 11.07.**2003** tarih ve 25165 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

31.8.1956 tarihinde kabul edilen ve 8.9.1956 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 6831 sayılı Orman Yasası'nın 4. maddesi ormanları nitelik ve karakterleri bakımından sınıflandırmıştır; 1)Muhafaza Ormanları, 2)Milli Parklar, 3)Üretim (İstihsal) Ormanları.

Doğa Koruma Alanları konusundaki ilk kanuni mevzuat olarak milli park kavramı aynı kanunun 25. maddesi ile ortaya konmaktadır; Bu maddeye göre; Orman Genel Müdürlüğü; *"mevki ve özelliği dolayısıyla lüzum göreceği ormanları ve orman rejimine giren sahaları; bilim ve fennin istifadesine tahsis etmek, tabiatı muhafaza etmek, yurdun güzelliğini sağlamak, toplumun çeşitli spor ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak, turistik hareketlere imkan vermek maksadıyla, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma sahaları ve orman mesire yerleri olarak ayırır, düzenler, yönetir ve gerektiğinde işletir veya işlettirir"* denmektedir.

Endüstrileşme ve tarımda modernleşme yolunda olan Türkiye için 1960'lı yıllar, ilk planlı dönemin başlangıcı olması nedeniyle önemlidir. 1963 yılından itibaren özellikle kamu yatırımları için bağlayıcı, özel yatırımlar

için de yol gösterici niteliği olan "Beş Yıllık Kalkınma Planları" hazırlanmıştır. Yine her kalkınma plan dönemi için yıllık programlar hazırlanarak, plan hedefleri daha geniş bir şekilde açıklanmakta ve uygulamaya konmaktadır (Yücel, 1991).

Sadece Orman Kanunu'nun bir maddesine dayanılarak, ülke çapında arzu edilen seviyede Milli Park çalışmalarının yapılamayacağı Yüksek Planlama Kurulu tarafından da kabul edilerek Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) 1963 programında, Orman Bakanlığı'na Milli Parklar Kanunu tasarısının hazırlanması görevini vermiştir. Yapılan çalışmalar sonucu 1965 yılında hazırlanan Milli Parklar Kanun Tasarıları T.B.M.M.'ne sunulmuş ise de tasarı kanunlaşamamıştır (Palaşoğlu, 1986). Ancak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 2 adet milli park ilan edilmiştir. II.Beş Yıllık Kalkınma Dönemi içinde (1968-1972), suların ve sudaki canlı varlıkların korunması için 22.3.1971 tarih ve 1380 sayılı "Su Ürünleri Kanunu" çıkarılarak, Orman Bakanlığı su ürünlerini korumakla görevlendirilmiştir. 23.6.1973 tarihinde yürürlüğe giren "Orman Genel Müdürlüğü Avcılık ve Balıkçılık İşleri Yönetmeliği", orman içi su ürünleri faaliyetlerini yönlendirmiştir.

A.B.D.'de Milli Parklar Servisi'nde eğitim görerek yurda dönen ve 1965 yılında ilk Milli Parklar Dairesi Başkanı olarak atanan Zekai BAYER, 1966 yılında *Milli Parklar-Önemi, İlişkileri ve Planlaması* adlı ve ilk kez planlamadan bahseden kitabı kaleme almıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) bünyesinde 1967 yılında kuruluşu gerçekleştirilen Turizm Komisyonu kapsamında Amerika Ulusal Milli Park Servisi'nde çalışan 12 adet uzmanın öncülüğünde ve Milletlerarası Kalkınma Dairesinin (USAID) yardımları ile ülkemizde ilk Milli Park Master Planları yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalara Milli Parklar Servisinde çalışan teknik personel ile üniversite öğretim üyeleri de katılmıştır. 1971 yılında tamamlanan bu planlar daha çok mevcut gelişmeler ışığında öneri ve tavsiye niteliğindeki planlardır. 1990'lı yıllara kadar Milli Parklar Dairesi'nde planlamaya dönük herhangi bir çalışma yapılmamış, 1991 yılında Başkomutan Tarihi Milli Park Master Planı ancak tamamlanabilmiştir.

Bunların yanı sıra, Türkiye'de, ilgili yasalarda açıklıkla tanımlanmamış olmakla birlikte, belirli özelliklere sahip alanlar; araştırma ormanı, tohum ormanı, tohum bahçeleri, gen kaynağı koruma ormanı vb. adlarla koruma altına alınmaktadır (KIRÇEV, 2000).
Mülga T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın sorumluluğu altında bulunan 23 Mart 1971 tarihli 1380 sayılı **"Su Ürünleri Kanunu**"na göre tanımlanan "***Su Ürünleri İstihsal (Üretim) Sahaları***" da korunan alan statüleri kapsamında ele alınabilir. Su ürünleri üretimi açısından önem taşıyan 200 kadar doğal göl, 300`ü aşkın baraj gölü, 750 civarında gölet ve 33 büyük akarsu bulunmaktadır. 1380 sayılı "Su Ürünleri Yasası" uyarınca, 20 adet "Balık Üretme ve Yetiştirme İstasyonu", 31 adet "Tam Kontrollü Balık Yetiştirme Yeri" ve 4233 adet de "Balık Yetiştirme Alanı" bulunmaktadır.
III.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) döneminde, özellikle 1972 yılında Stockholm'de Birleşmiş Milletlerce düzenlenen "Dünya Çevre Konferansı", Türkiye'de çevre sorunlarına yönelik bir hareketlenmenin lokomotifi olmuştur. Bu dönemde çıkarılan yasalardan biri 25.4.1973 tarih 1710 sayılı "Eski Eserler Kanunu" dur. Bu dönem içinde 3 adet milli park ilan edilmiştir. Ayrıca 23.6.1973 tarih ve 14573 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren "Orman Genel Müdürlüğü Avcılık ve Balıkçılık İşleri Yönetmeliği" de orman idaresine tevdi edilmiş işlerden olup av işlerinin bakım ve idaresinde; av ve yaban hayvanlarının korunması, üreme ve devamlılıklarının sağlanması, "Av Üretme Yerleri ve İstasyonları" ile "Av Koruma ve Üretme Sahalarının ve Avlaklar" ın tefrik ve tesisi, idare ve işletmeleri, av turizminin düzenlenmesi, orman içi akarsu ve göllerde, balıkçılığa ilişkin çalışmalar ile bu gibi yerlerin balıklandırılması ve değerlendirilmesine ilişkin her türlü iş ve işlemleri yürütmekte Orman Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir.

Koruma alanları ilk kez 22.11.1978 tarihli Bakanlık onayı ile yürürlüğe ***giren "Ulusal Parklar ve Doğayı Koruma Alanlarının Ayrılmasında Kullanılacak Kriter ve Karar Esasları"*** na göre, ülkemizde a) Ulusal Parklar ve b) Doğa Koruma Alanları (i-Doğayı Mutlak Koruma Alanları, ii-Doğa Parkları, iii-Doğa Anıtları) adı altında ele alınmıştır (T.C. Orman Bakanlığı, 1979). Daha sonra 1983 yılında yürürlüğe giren 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nun 2. Maddesi'ne göre korunan alanlar; Milli Park, tabiat parkı, tabiatı koruma alanı ve tabiat anıtı olmak üzere dört ayrı koruma statüsü tanımlanmıştır.
IV.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) dönemi, çevre sorunlarının toplumsal değişim süreci ile birlikte çözüme kavuşturulmak istendiği bir dönemdir. Bu Kalkınma Planı dönemindeki en önemli yasal gelişme, "18.10.1982" tarih ve 2709 sayılı ***T.C. Anayasası***'nın yürürlüğe girmesi olup, çevre ile doğrudan ilgili bir hükme ilk defa bu Anayasada yer verilmiştir. ***Anayasanın 56. Maddesi***'ne göre *"Herkes, sağlıklı bir çevrede*

yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların görevidir" denilmektedir. ***Anayasanın 63. maddesi*** *"Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır"* hükmünü getirmiştir.

1982 Anayasası'ndan sonra bu dönemde çıkarılan çevre ile ilgili en önemli yasa 19.8.1983 tarih ve 2872 sayılı ***"Çevre Kanunu"*** dur. Bu kanunun 1. maddesinde belirtilen amaç; "*çevreyi ve yenilenebilir kaynakları korumak, kalkınmayı bu çerçeve içinde ve çevreyi tahrip etmeden gerçekleştirmek, kişilerin beden ve ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen, ülkenin tabii varlıklarını zedeleyen ve yok eden çevre sorunlarını gidermek ve belirtilen bu amaçlara uygun olarak gerekli önlem, denetim ve iyileştirme çalışmalarını belirli hukuki ve teknik esaslara bağlamaktır"* şeklinde belirtilmektedir. Madde, kanun'un amacını belirlemekte, kalkınmanın çevre değerlerini tahrip etmeden gerçekleşmesi esasını getirmektedir (TÇSV., 1983). 1982 Anayasası'nın doğa korumayı doğrudan ilgilendiren 63. maddesi yanında, 43. madde ile kıyıların kullanımı, 44. madde ile toprağın işletilmesi ve korunması, 45. madde ile tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanımını, 56. madde ile çevre koruma, 57. madde ile kentlerin özellik ve şartlara göre planlanması ve 169. madde ile de ormanların korunması belli hükümlere bağlanarak, doğa korumaya dolaylı da olsa katkıda bulunmaktadır (Yücel, 1995).

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde çıkarılan diğer önemli yasalar ise "27.5.1983 tarih ve 2872 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun", 21.7.1983 tarih ve 2863 sayılı ***Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu***", "9.8.1983 tarih ve 2873 sayılı "***Milli Parklar Kanunu***", "23.9.1983 tarih ve 2896 sayılı "***Orman Kanunu***", "18.11.1983 tarih ve 2960 sayılı "***Boğaziçi Kanunu"*** ile "12.3.1982 tarih ve 2634 sayılı "***Turizmi Teşvik Kanunu"*** sayılabilir.

21.7.1983 tarih ve 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"nun 1. maddesinde amaç; *"korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir"* şeklinde ortaya konmaktadır. 18.11.1983 tarih ve 2960 sayılı "Boğaziçi Kanunu'nun 1. maddesinde amaç; *İstanbul Boğaziçi alanının kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak ve geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu arttıracak yapılaşmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemektir"* olarak açıklanmaktadır.

Gerek 1982 Anayasası'nın 63. maddesi ve gerekse 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 25. maddesine istinaden yapılan çalışmalar sonucunda, "Ülkemizde ulusal ve uluslararası düzeyde değerlere sahip ulusal park, doğa parkı, doğa anıtı ve doğa koruma alanlarının seçilip belirlenmesine, özellik ve karakterleri bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenlemek" üzere 9.8.1983 tarihli ve 2873 sayılı "Milli Parklar Kanunu" 11.8.1983 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bunu takiben, 2873 sayılı "Milli Parklar Kanunu" ile 6831 sayılı "Orman Kanunu'nun 25. maddesinin uygulamasını düzenlemek üzere de 12.12.1986 tarih ve 19309 sayılı "Milli Parklar Yönetmeliği" çıkarılmıştır. Bu yönetmelik, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nun 22. maddesi ile 2896 sayılı kanunla 6831 sayılı Orman Kanunu'na eklenen Ek 5. maddesine göre hazırlanmış olup; Milli Parkların, Tabiat Anıtlarının, Tabiat Parklarının, Tabiatı Koruma Sahalarının ve Orman içi Dinlenme Yerlerinin Ayrılması, planlanması, geliştirilmesi, korunması, yönetilmesi ve tanıtılmasına ilişkin iş ve işlemleri kapsamaktadır. Bu yönetmelik; 1959 tarih ve 6885 sayılı "Milli Parkların Ayrılma, Tesis, İdare ve İşletmesine Ait Yönetmelik" ile 1973 tarih ve 14456 sayılı "Milli Parkların Ayrılma, Planlama, Uygulama ve Yönetimine Ait Yönetmelik"lerin kapsamını biraz daha genişleterek uygulamalara yönelik daha kapsamlı hükümleri içermektedir. IV. Beş Yıllık Kalkınma Döneminde bir adet milli park ilan edilmiştir.

12 Aralık 1986 tarih ve 19309 sayılı ***«Milli Parklar Yönetmeliği"***nin 4. maddesi ***"Ormaniçi Dinlenme Yerleri (Orman Mesire Yerleri)"*** olarak ayrılacak olan alanların rekreasyonel ve estetik kaynak değerlerine sahip ormanlık alanlar olduğunu tanımlayarak ormaniçi dinlenme yerleri ile ilgili kriterleri belirlemiştir. Mesire Yerleri Şube Müdürlüğü, 04.07.2011 tarih ve 27984 (mükerrer) sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 645 Karar sayılı KHK ile «***Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri hakkında Kanun Hükmünde Kararname»*** kapsamında kurulan Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Dairesi Başkanlığına bağlı bir Şube Müdürlüğü olarak kurulmuştur. Kararname ile bundan önce Bakanlık Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğünce yürütülmekte olan A Tipi (Konaklamalı) ve B Tipi (Günübirlik) Mesire Yerleri ile ilgili iş ve işlemler de Mesire Yerleri Şube Müdürlüğü görev alanına dahil edilmiştir. Toplamda, Doğa Koruma ve Milli

Parklar Genel Müdürlüğü, 2012 Eylül ayı sonu itibari ile devir işlemleri tamamlanan ve teslim alınan 146 adet mesire yeri (44 adet A Tipi, 102 adet B Tipi) ile birlikte 1459 adet orman içi dinlenme yeri, Orman Genel Müdürlüğü tarafından işletilmekte ya da kiralama yöntemi ile işlettirilmektedir.

Günümüzde ise Kent Ormanları Yönetimi, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Ekosistem Hizmetleri Daire Başkanlığı Orman Parkları Şube Müdürlüğü tarafından yerine getirilmektedir. 5 Mart 2013 tarihli 28578 sayılı ***"Mesire Yerleri Yönetmeliği"***, mesire yerleri tiplerini yeniden belirlemiş, bu bağlamda kent ormanını da yeniden açıklamıştır. Söz konusu yönetmeliğe göre A, B ve C tipi mesire yeri tanımlamış ve bunlara ilaveten D tipi için ise kent (şehir) ormanı tanımı yapılmıştır. Günümüzde yürürlükte olan 28 Mayıs 2022 tarihli 31849 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan ***"Orman Parkları Yönetmeliği"*** ise "Kent Ormanı" kavramı yerine "Orman Parkı" kavramını getirerek bu alanda yapılacak olan tüm iş ve işlemleri tanımlamıştır. ***Kent ormanları*** kurma çalışmaları kapsamında bugüne kadar 71 il merkezi ve büyük ilçeler olmak üzere toplam 142 adet kent ormanı kurulmuştur.

21.7.1983 tarihinde kabul edilen 2863 sayılı «***Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu***»*nun* 3. maddesi kapsamında geçen tanımlar şunlardır; "tabiat varlıkları", "kültür varlıkları" ve sit alanlarıdır. Sit alanları; alanın sahip olduğu kaynak değerleri doğrultusunda ***"Doğal Sit", "Kentsel Sit", Tarihi Sit", "Arkeolojik Sit", "Kentsel Arkeolojik Sit"*** *ve "****Karma Sit"*** gibi değişik adlarla ifade edilmektedir. Ayrıca bu kanun kapsamında kent yerleşme bölgesi sınırları içinde bulunan "***Anıt Ağaç***"lar da koruma statüsü olarak değer kazanmıştır. Sayıları 2430 adet olan ve ülke yüzölçümü içinde 1.773.856 ha. alan kaplayan doğal sit alanları, 2011 tarihli 644 sayılı ***"Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK"*** nin Geçici 6. Maddesi hükmü gereği T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmiş olup bu alanların yönetimi "***Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü***'nde bulunmaktadır.
V.Beş Yıllık Kalkınma Dönemi (1985-1989)'nde planın temel ilkelerinden biri *"doğal kaynakların en iyi biçimde kullanılarak, gelecek kuşaklara da bırakılması"* olmuştur. Bu dönemin en önemli yasaları ise, "3.5.1985 tarih ve 3194 sayılı ***"İmar Kanunu***" ile "19.6.1986 tarih ve 3302 sayılı "***Orman Kanunu***"dur.

Bu planlı kalkınma döneminde, koruma statüsü altındaki alanlara bir yenisi daha eklenerek 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 13.11.1989 tarihli ***"Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı (ÖÇKKB)"*** kurulmuştur. Bu kanun hükmünde kararnamenin amacı; (T.C. Kültür Bakanlığı, 1996), 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 9. maddesine göre *"Özel Çevre Koruma Bölgesi" olarak ilan edilen ve edilecek alanların sahip olduğu çevre değerlerini korumak ve mevcut çevre sorunlarını gidermek için tedbirleri almak, bu alanların koruma ve kullanma esaslarını belirlemek, imar planlarını yapmak, mevcut her ölçekteki plan ve plan kararlarını revize etmek ve re'sen onaylamak üzere Çevre Bakanlığı'na bağlı ve tüzel kişiliğe sahip Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı'nın kurulması ile bu kurumun teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir"* biçiminde ifade edilmektedir. Bu dönemde, ÖÇKKB'nın kuruluşundan önce, 5.7.1988 tarih ve 19863 sayılı kararla 3 adet (Köyceğiz, Fethiye-Göcek, Gökova) Özel Çevre Koruma Bölgesi ile ülke genelinde toplam 4 adet Milli Park, 1 adet Doğa Anıtı ile 18 adet Doğa Koruma Alanı ilan edilmiştir. "***T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname***" (29/6/2011 tarih ve 644 sayılı) kapsamında yapılan düzenleme ile koruma alanları konusunda 22 yıllık teknik bir altyapı, bilgi ve deneyime sahip mülga Özel Çevre Koruma Kurumu, şimdiye dek ilan edilen 19 adet Özel Çevre Koruma Bölgesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı **Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü** bünyesinde yeniden yapılandırılarak görev ve sorumluluklarına devam etmektedir.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) dönemindeki planın, Türkiye'nin AT'na tam üyelik başvurusundan sonraki ilk plan olması nedeniyle, çevre ve Doğa Koruma Alanındaki hedef, ilke ve politikaların AT Çevre Politikasına uyumunun sağlanmasına özen gösterilerek hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde saptanan çevre sorunlarının "İlkeler ve Politikalar" kısmında *"insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak temel ilkedir"* şeklinde belirtilmektedir. Yine aynı başlıkta ele alınan diğer bir ilke ise; *"yabani bitki genetik kaynaklarının tahribini önleyici tedbirler geliştirilecektir"* denmektedir. Turizm başlığı altında ele alınan ilkelerden biri ise, *"insanlığın kültür ve tabiat mirası durumundaki değerler etkin şekilde korunacak, çevre ve kültür peyzajı ilkeleri esas alınarak turizm faaliyet ve yatırımları planlanacaktır"* şeklindedir (D.P.T., 1989).

Bu planlı kalkınma döneminde, 4.4.1990 ve 3621 sayılı kararla ***"Kıyı Kanunu"*** çıkarılmış ve bu kanunun devamında 3.8.1990 tarih ve 20594 sayılı kararla *ise* ***"Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik"*** kabul edilmiştir. Ülkemizde "Çevresel Etki Değerlendirmesi" (ÇED) uygulaması, 2872 sayılı Çevre Kanunu'na istinaden Çevre Bakanlığı'nca hazırlanarak 7 Şubat 1993 tarih ve 21489 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak ***"Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği"*** ile başlamıştır. Bu dönemde, 13 adet Doğa Koruma Alanı, 4 adet Tabiat Parkı, 6 adet Milli Park, 53 adet Doğa Anıtı (Anıt Ağaçlar) ve 9 adet Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilmiştir.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) döneminde, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak temel strateji olarak ele alınmaktadır. Bu planın, çevre ve doğal kaynaklara yönelik "hukuki ve kurumsal düzenlemeler" kısmında özellikle 6831 sayılı Orman Kanunu ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında, doğal ve kültürel varlıkların korunması için yeni düzenlemelerin yapılmasının zorunluluğuna dikkat çekilmektedir. Özellikle bu düzenlemelerin, AB entegrasyon süreci ile uluslararası sözleşmelere uyum sağlamaya yönelik olarak yapılması gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu dönemde, 25.2.1988 tarih ve 4342 sayılı ***"Mer'a Kanunu"*** kabul edilerek ilan edilmiştir. Bu dönemde ilan edilen koruma alanları ise, 1 adet Doğa Anıtı, 3 adet Doğa Koruma Alanı, 4 adet Milli Park ve 4 adet de Tabiat Parkı'dır.

Yıllık programlar halinde yayımlanan VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005); Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi ile çevresel risklerin en aza indirilerek biyolojik çeşitliliğin korunması amacına yönelik çalışmalara hız verilmesini ve bunun için kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon sağlanmasını zorunlu tutmaktadır. Orman ekosisteminin henüz keşfedilemeyen faydalarının gelecek nesiller tarafından araştırılmasına imkân verilmesi ve korunan alanların arttırılması ile bu alanlarda orman bütünlüğünün korunarak su ve yaban hayatının korunmasını sağlayıcı bilimsel çalışmalar yapılması önemli görülmektedir. Özellikle AB'ye uyum sürecinde yapılacak olan iş ve eylemlerin ekolojik etkinlik ilkeleri ve kriterlerine göre gerçekleştirilmesi esas alınmaktadır.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, BM, *"Biyolojik Çeşitlilik Çerçeve Sözleşmesi*" kapsamında hazırlanan *"Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Eylem Planı"* sonuçlanma aşamasına gelmiş, buna ilişkin *"Kartagena Biyogüvenlik Protokolü"* ülkemiz tarafından Haziran 2003'te imzalanmıştır. Bu planlı kalkınma döneminde; 30.1.2002 tarih ve 24656 tarih ve 24777 sayılı ***"Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği"*** kabul edilerek yayınlanmıştır. Doğa Koruma Alanında, Şubat 2003'te, *"Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Flora ve Faunanın Uluslararası Ticareti (CITES Sözleşmesi)"* ne ilişkin bir Bakanlar Kurulu kararı kabul edilmiş ve Haziran 2003'te "Avrupa Peyzaj Sözleşmesi" onaylanmıştır. Türkiye, bu dönemde idari yapının güçlendirilmesi için bazı tedbirler almıştır. Mayıs 2003'te mevcut iki bakanlığı birleştiren, *T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun* kabul edilmiştir.

Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin *"2003 Yılı İlerleme Raporu"* (http://ekotup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle03.pdf)'nda Doğa Koruma ile ilgili olarak, Türkiye'de bu dönemde bir dizi düzenlemenin kabul edilmiş olmasına rağmen yasal uyumlaştırmanın düşük seviyede kaldığı belirtilmektedir. Doğa koruma konusunda bir çerçeve planın eksikliği hissedilmektedir. Ülkemizde henüz Kyoto Protokolü onaylanmamıştır. AB'ye tam üyelik adaylığımızın tescil edilmesi ile birlikte başlayan süreçte, 2001 yılında *"Avrupa Çevre Ajansı"*na üye olmak üzere başlatılan müzakerelere devam edilmiştir. Etkin bir çevre yönetim sistemi oluşturmak amacıyla hazırlanan *"Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı"*nın uygulanması konusunda ise somut bir gelişme gerçekleşmemiştir. Bu nedenle "çevre yönetiminde merkezi yönetim, yerel yönetimler ve hizmet kuruluşları arasındaki yetki ve sorumluluk dağılımını açığa kavuşturmak, çevresel yaptırımları etkinleştirerek ve çevresel kararlara halkın katılımını sağlamak üzere gerekli mevzuat değişikliği yapılacaktır" denmektedir. Avrupa Çevre Ajansının üyelik şartlarının yerine getirilmesi için daha fazla çaba harcanması gerekmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliği süreci, 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke statüsünün teyit edilmesiyle yeni bir aşamaya girmiştir. Bu kararla birlikte Türkiye'nin, diğer aday ülkelerde olduğu gibi, mevcut Avrupa Stratejisi doğrultusunda reformlarını hızlandıracak ve destekleyecek bir katılım öncesi stratejiden faydalanması öngörülmüştür.

Helsinki Zirvesi'ni takiben, 2001 yılında AB Konseyi Türkiye-AB Katılım Ortaklığı Belgesi'ni onaylamış ve buna mukabil Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı (UP) kabul etmiştir. Bu gelişmelerin ardından, Avrupa Komisyonu 2001 yılı Ekim ayında Türkiye'den, UP'nin bir eki mahiyetinde, 2004-2006 dönemini kapsayan bir "Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP)" hazırlamasını talep etmiştir. Türkiye'nin bu ilk ÖUKP'si, Türkiye-AB ilişkileri çerçevesinde 2004-2006 döneminde AB tarafından sağlanacak olan ekonomik ve sosyal uyuma yönelik katılım öncesi mali yardımların kullanımına temel oluşturmak üzere hazırlanmıştır. Bu plan, Türkiye'nin AB müktesebatına uyum sürecinde atacağı adımları ve bu adımların finansmanını stratejik bir çerçevede belirlemiştir (http://ekotup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf).

AB ile ekonomik ve sosyal uyuma yönelik olarak hazırlanan ÖUKP Stratejisinin gelişme eksenlerinden biri de "Çevrenin Korunması"dır ve Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 174. maddesinde çevre politikasının temel hedefleri ortaya konmuş ve özellikle "doğal kaynakların, akılcı ve dikkatli bir biçimde kullanılması" üzerinde durulmuştur. Ayrıca Avrupa Çevre Kanunu'na dayanarak AB mevzuatı ile uyumlu ikincil mevzuat çıkartılmıştır.

2007-2013 dönemini kapsayan 7 yıllık 9. Kalkınma Planı'nın "Temel İlkeler" bölümünde, "Doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması esastır" şeklinde ele alınmıştır. Ekonomik ve sosyal gelişme eksenine bakıldığında "rekabet gücünün artırılması" ekseninin içine çevrenin korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesi" olarak 6 alt başlıkta çevre konusuna çok yüzeysel olarak değinilmiştir. (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu 7 Yıllık Kalkınma Planı/2007-2013)

Onuncu Kalkınma Planı dönemindeki gelişmeler değerlendirildiğinde çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini etkileyen sorunların büyük bölümü ilgili konuların uygulamaya geçirilememesidir. Konuyla ilgili mevzuat kapsamlı ve kapsayıcı olmakla birlikte, Meclis'te bulunan "Su Kanunu" ve "Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu"nun Meclis'ten geçerek kanunlaşması, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirlik mevzuatı için önem arz edecektir. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanmasına temel teşkil edecek mevzuat ve planlama çalışmalarının tamamlanması önem arz etmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013. Onuncu Kalkınma Planı: 2014-2018, Ankara)

Çevre ve Doğal Kaynakların sürdürülebilir yönetiminin etkin bir şekilde sağlanması için On Birinci Kalkınma Planı'nda ekosistem ve biyolojik çeşitlilik ile ilgili konuların karar verme süreçlerine dâhil edilmesine yönelik politikaların belirlenmesi, çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi açısından önem taşıyan bir unsur olacaktır. Doğal kaynakların yönetimi ve korunmasında sürdürülebilirliğinin sağlanması hedefleri doğrultusunda uzun vadeli perspektifin "çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi" ile ilgili olan vizyon olarak ortaya çıkmakta ve Çevreyi ve doğal kaynakları koruyan, kaynakları verimli kullanan, yenilikçi ve teknolojik gelişmeleri esas alarak ekosistem temelli yaklaşımlar benimsenmiştir. On Birinci Kalkınma Planı (2023 Yılı) hedefleri içinde, ulusal bazda çevre ve doğal kaynaklara ilişkin mevcut durumun tespiti ve gelecekteki değişimlerin izlenmesine yönelik olarak izleme ve veri yönetim kapasitesinin geliştirilmesi hedefi yer almaktadır. Türkiye'nin deniz ve kıyı alanları da dâhil olmak üzere koruma alanları sistemlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu yapılırken balıkçılığa kapalı ve açık alanlar da dahil olacak şekilde korunan alan sayısı artırılmalıdır. Türkiye'nin deniz ve kıyı koruma alanlarına yönelik Ulusal Stratejisi taslak olarak 2014 yılında yayınlanmıştır. Bu taslak ulusal stratejinin uygulamaya konulması gerekmektedir. Ayrıca, korunan alanların etkin yönetimini sağlamak üzere yönetim planları tamamlanarak uygulamaya geçirilmeli, bu minvalde ekosistem hizmetleri geliştirilmelidir. (T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı/2019-2023).

On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)'da karasal ve denizel ekosistemler ile eko-sistem hizmetlerinin korunması, iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı ile biyolojik çeşitliliğin korunması sağlanacağı ve özellikle karasal ve denizel korunan alanlar artırılacağı belirtilmektedir. Devamında ekolojik sürekliliğini, ekosistem bütünlüğünü ve biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik canlıların barınma ve beslenme amacıyla kullanabileceği korunan alanlar ve doğal yaşamı destekleyen diğer alanlar arasında bağlantıyı sağlayan ekolojik koridorların belirleneceği ve alanların etkin bir şekilde korunması ve yönetilmesi amacıyla korunan alanlar için planlama, projelendirme ve uygulama çalışmalarının yürütüleceği, tahrip olmuş ekosistemlerin iyileştirilmesine yönelik çabaların artırılacağı, nesli tehlike altında olan ve koruma altına alınan yaban hayvanlarının üretimi ve uygun doğal alanlara yerleştirilmesine ilişkin envanter ve izleme çalışmaların

yapılacağı, av ve yaban hayatının sürdürülebilir yönetiminin sağlanacağı, genetik kaynakların toplanması, saklanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için arazi ve tohum gen bankalarında korunan bitki ve tohum çeşidi ile sayısının artırılacağı ve bu konularda Ar-Ge çalışmalarının yürütüleceği, On İkinci Planın "Çevrenin Korunması" başlığı altında belirtilmektedir.
(T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı/2024-2028).
Ülkemizde, Cumhuriyet döneminde 1930'lu yıllarda başlayan korumacı yaklaşımlar yaklaşık 80 yıllık bir koruma kültürü oluşturmuş ve farklı yasal metinlerle uygulama altyapısını oluşturmaya dönük örgütlenme adına mesafe kat edilmiştir. Kurumsal Düzenlemeler, aşağıda verilmektedir.

1937, 3204 Sayılı **Orman Genel Müdürlüğü** Kuruluş Kanunu,
1965 **Milli Parklar Dairesi**'nin Kurulması, Kurumsallaşma
1969, 1595 Sayılı Kanun ile ilk **"Orman Bakanlığı"** kuruldu
1976, **Milli Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü** kuruldu
1981 Yılında Tarım Bakanlığı ile Orman Bakanlığının birleştirilmesini takiben bu Genel Müdürlük kapatılmış ve Orman Genel Müdürlüğü altında "**Milli Parklar Daire Başkanlığı**" olarak düzenlenmiştir.
1991'de ise Milli Parklar yeniden **Genel Müdürlük** Statüsü kazandı.
1992, *3800 Sayılı Orman Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun,*
2003*, "4856 Sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun"* ile Çevre ve Orman Bakanlıkları Birleştirilmiş, **Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü"** olarak yeniden yapılandırılmış,
2003, tarihinde çıkartılan *4848 Sayılı Yasa* ile Kültür ve Turizm Bakanlıkları Birleştirilmiş ve Genel Müdürlüğün İsmi de **"Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü"** olarak değiştirilmiştir (Tabiat Varlıkları çıkarılmıştır).
2011*,* Tarih ve *645 Sayılı "T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"*
2011, 644 Sayılı "*T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*" (Resmi Gazete, 04 Temmuz 2011 Tarih ve 27984 Sayı), **Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü** Kurulmuştur.
2018, Tarihinde *Cumhurbaşkanlığı 1 No.lu Kararnamesi* ile **Tarım ve Orman Bakanlığı** Kurulmuştur.

Ülkemizde Uluslararası Sözleşmeler Kapsamında Değerlendirilen Koruma Statüleri ele alındığında, ortak değerlerin yönetimi, kaynakların geliştirilip kullanılması ve devletlerle diğer birimlerin hak ve sorumluluklarının tanımlanması, uluslararası işbirliğiyle yapılmak zorundadır. Doğal ve kültürel varlıkları koruma yanında, çevresel problemlere çözüm bulmaya yönelik olmak üzere günün şartlarına göre ortaya konan uluslararası anlaşmalar, tüm uluslarca bağlayıcılığı kabul edilen ve iç hukukun bir parçası olarak kabul gören metinler niteliğindedir. Bu kapsamda ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde ülkemizde uluslararası koruma statüleri ilan edilerek korunan alanlar ağına dahil edilmiştir.
Ülkemizde Uluslararası Sözleşmeler Kapsamında İlan Edilen Koruma Tipleri (Statüleri) Bulunmaktadır. Bunlar;

1. Dünya Miras Alanları,
2. Gen Koruma ve Yönetim Alanları (GEKYA),
3. Biyogenetik Rezerv Alanları,
4. Biyosfer Rezerv Alanları,
5. Sulak Alanlar (Ramsar Alanları),
6. Önemli Doğal Alanlar
    - Deniz Kaplumbağası Üreme Alanları,
    - Akdeniz Foku Yaşam Alanları,
    - Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları,
    - Türkiye'nin Önemli Bitki Alanları,
    - Türkiye'nin Önemli Orman Alanları-Sıcak Noktalar,
7. Jeolojik Miras Alanları-Miras Coğrafyalar,
8. Bıçak Sırtı Alanları,
9. Ekocoğrafyalar-Ekolojik Coğrafya Bölgeleri,
10. "Sıfır Yok Oluş" Alanları,

11. Zümrüt Ağı Alanları-ASCI,
12. "Natura 2000" Alanları-Doğal Yaşam Ortamları-SPA ve SAC Alanları'dır.

Çevre ve Orman Bakanlığı (Mülga) tarafından hazırlanan "Korunan Alan Planlaması ve Yönetimi" adlı eserde, korunan alanların dokuz temel amacı olduğu belirtilmektedir (ÇOB 2007). Bu amaçlar, hem ekolojik korumayı hem de sosyal ve ekonomik kalkınmayı entegre eden geniş bir perspektifi yansıtır.

Bu amaçlar şunlardır:

Bilimsel Araştırma ve Biyoçeşitlilik Korunması: Bilimsel araştırmaları desteklemek, yaban hayatını korumak, türlerin ve genetik çeşitliliğin sürdürülebilirliğini sağlamak.

Çevresel Hizmetlerin Sürekliliği: Ekosistem tarafından sağlanan çevresel hizmetlerin (örneğin su döngüsü, iklim düzenlemesi) devamlılığını garanti altına almak.

Doğal ve Kültürel Özelliklerin Muhafazası: Belirli doğal ve kültürel özelliklere sahip alanların korunmasını sağlamak.

Turizm, Rekreasyon ve Doğa Eğitimi: Turizm, rekreasyon faaliyetleri ve doğa eğitimine olanak tanımak.

Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı ve Geleneksel Özelliklerin Devamlılığı: Doğal ekosistem kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını sağlamak ve kültürel/geleneksel özelliklerin devamlılığını güvence altına almak.

Alan Sahiplenmesi ve Destek: Korunan alanların daha fazla sahiplenilmesini sağlamak ve korunmasına yönelik toplumsal desteği artırmak.

Koruma ve Kalkınma Planlaması Entegrasyonu: Koruma planlaması ile kalkınma planlaması arasında ilişki kurarak, halkın sosyal ve ekonomik kalkınma ihtiyaçlarını da dikkate alan bütüncül bir planlama yapmak.

İletişim Mekanizmalarının Oluşturulması: Planlama sonrasında alanın yönetimiyle ilgili endişe ve görüşlerin ilgili gruplar/paydaşlar ile yöneticiler arasında paylaşıldığı etkin bir iletişim mekanizması sağlamak.

Yerel Halkın Katılımı ve Kaynak Ayrımı: Korunan alanın hedeflerini destekleyen yerel halkın, yönetime ve koruma faaliyetlerine daha fazla zaman ve kaynak ayırmaya istekli olmasını sağlamak. (ÇOB 2007).

Yücel (2005), korunan alan kavramlarından biri olan doğa korumayı "insan sağlığı ve yaşamın garantisi için, doğada yaşayan bitki ve hayvan türlerinin varlığı, onların yetişme ve yaşam ortamları ile belirli kriterler ışığında korumaya değer bulunan doğa parçalarını ve doğal elamanları korumak" şeklinde tanımlamaktadır. Doğa koruma bitki ve hayvan nüfuslarının devamlılığı, türlerin zenginliği ile doğal ya da doğala yakın ekosistemlerin korunmasına katkıda bulunmakta ve koruduğu elemanlarla hem genetik zenginliğin korunmasına ve geliştirilmesine, hem de bilimsel çalışmaların gelişmesine yardımcı olmaktadır (Belen 2015a).

Korunan alanlar doğanın ve ilişkili ekosistem servisleri/hizmetleri ve kültürel değerlerin uzun vadeli korunması amacı ile net olarak tanımlanmış coğrafi sınırları olan, tanınmış ve yasal veya diğer etkin yöntemler ile yönetilen alanlardır. Bu alanlar 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile koruma altına alınmıştır (Belen 2015b).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türklerde doğa koruma anlayışı, İslamiyet öncesi ve sonrası farklı şekillerde gelişim göstermiştir. İslamiyet öncesi dönemde Türkler, doğa ile iç içe yaşayan göçebe bir hayat tarzına sahipti. Bu nedenle doğa, Türk kültüründe kutsal kabul edilirdi. Ağaçlar, dağlar, nehirler ve diğer doğal unsurlar mitolojik ve dini inançlarla ilişkilendirilirdi. Örneğin, "yer-su" inancı, doğanın ruhlarla dolu olduğuna inanmayı içerir ve bu nedenle doğaya zarar vermekten kaçınılırdı.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte, Türklerin doğa koruma anlayışı İslam'ın öğretileriyle şekillenmeye başladı. İslamiyet'te çevreye saygı, israfın önlenmesi ve doğal kaynakların korunması önemli bir yer tutar. Peygamber Efendimiz'in (S.A.V.) çevreyi koruma konusundaki hadisleri, Türklerin bu anlayışı benimsemesinde etkili olmuştur. Örneğin, su israfından kaçınma, ağaç dikmenin sevap olarak görülmesi gibi öğretiler, Türklerin çevreye olan duyarlılığını artırmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra da doğa koruma faaliyetleri aktif olarak devam etmektedir.

Sonuç olarak, Türklerde doğa koruma anlayışı hem eski Türk inançlarından hem de İslamiyet'in etkilerinden beslenerek zengin bir kültürel miras oluşturmuştur. Bu miras, doğaya saygı ve onun korunması gerektiği bilinciyle şekillenmiştir.

KAYNAKLAR

Bayer, Z. (1966). *Milli parklar: Önemi, ilişkileri ve planlanması*. Ankara: T.C. Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları (Sıra No: 457, Seri No: 110).

Belen, N. (2015a). Yerel peyzajlar ve tarihi milli parkların korunması için bir yaklaşım ve yöntem: Ekomüzeler. *I. Ulusal Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 219–227). Ankara.

Belen, N. (2015b). *Termessos Arkeolojik Sit Alanı'nın ekomüze kapsamında değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bütüner, Ş. (2021). Çevre bilinci oluşturmada Türk mitolojisinin rolü: Dede Korkut hikâyelerine ekoeleştirel bir yaklaşım. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129(255), 433–448.

Çevre ve Orman Bakanlığı [ÇOB]. (2007). *Korunan alan planlaması ve yönetimi*. Ankara.

Demirel, Ö. (2005). *Doğa koruma ve milli parklar*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

Eliyarlı, S. (2004). Dede Korkut Kitabı ve Türk türeyiş efsanesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 46(2), 32–36.

Erdoğan, E., & Sönmez, D. M. Ç. (2023). Anadolu Türk kültüründe geleneksel açık ve yeşil alanlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 183–217.

Eroğlu, T., & Kılıç, H. Ç. (2005). Türk inançları ve inanışlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (49).

Gömeç, S. (1998). Şamanizm ve eski Türk dini. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(4), 38–52.

Görmüş, S. (2012). Korunan alan planlama stratejilerinin değerlendirilmesi: Kastamonu–Bartın Küre Dağları Milli Parkı örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14(21), 37–48.

İnal, S. (1949). *Tabiatı koruma karşısında biz ve ormancılığımız*. İstanbul: T.C. Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları.

İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde Şamanizm kalıntıları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(4), 19–30.

İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İnan, A. (2020). *Eski Türk dini tarihi* (3. bs.). Ankara: Altınordu Yayınları.

Kalafat, Y. (2012). Dedem Korkut'un kurdu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (9), 309–324.

KIRÇEV. (2000). *Türkiye'nin tabiatı koruma alanları*. Ankara: Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Yayını.

Koç, B. (1999). Osmanlı Devleti'ndeki orman ve koruların tasarruf yöntemleri ve idarelerine ilişkin bir araştırma. *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 10, 139–158.

Koç, B. (2005). 1870 Orman Nizamnamesi'nin Osmanlı ormancılığına katkısı üzerine bazı notlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 231–257.

Koçak, M. E. (2024). Timurlularda bahçe kültürü: Semerkant örneği (1370–1405). *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 453–462.

Kurbanov, S. (2025). Doğa sevgisi ve Türk düşüncesinde ekolojik kültür faktörü. Erişim adresi: https://www.tarihistan.org (Erişim tarihi: 23 Haziran 2025).

Öztürk, M. (2013). İslamiyet'ten önce Türklerin din anlayışı ve Gök Tanrı dini. *History Studies*, 5(2), 327–346.

Taşağıl, A., Göksu, E., Şirin, İ., Küçük, S., Yakut, K., & Suveren, Y. (2020). *Türk düşüncesinde doğa ve doğaüstü güçler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Taşer, E. (2022). *Türk mitolojisinde doğa kültü ve 1950 sonrası Türk resim sanatına yansımaları* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkmen, İ., & Saylam, Y. M. (2023). Şamanizm'de doğaya yüklenen anlam. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7(1).

Yörük, D. (2016). Osmanlıdan günümüze Türk toplumunda çevre anlayışının gelişmesinde vakıflar ve dernekler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 361–372.

Yücel, M., & Babuş, D. (2005). Doğa korumanın tarihçesi ve Türkiye'deki gelişmeler. *Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü Dergisi*, (11), 151–175.

T.C. Kültür Bakanlığı. (1996). *Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını koruma mevzuatı* (2. bs.). Ankara.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2013). *Onuncu kalkınma planı (2014–2018)*. Ankara.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On birinci kalkınma planı (2019–2023)*. Ankara.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *On ikinci kalkınma planı (2024–2028)*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci beş yıllık kalkınma planı (1963–1967)*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1968). *İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968–1972)*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). *Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973–1977)*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı (1979–1983)*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1985). *Beşinci beş yıllık kalkınma planı (1985–1989)*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1990). *Altıncı beş yıllık kalkınma planı (1990–1994)*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1996). *Yedinci beş yıllık kalkınma planı (1996–2000)*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı (2001–2005)*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Dokuzuncu kalkınma planı (2007–2013)*. Ankara.

Türk Dil Kurumu. (2025). *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2025).